

УДК 658.003 (075.8)

**ОПЕРАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ПРИБУТКОМ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ****Загородній А.Г., к.е.н., професор,****Білик М.С., к.е.н., доцент,****Кіндрацька Г.І., к.е.н., доцент****Національний університет "Львівська політехніка"**

Исследовано проблемы и ограничения применения операционного анализа, построена модель анализа взаимосвязи "затраты – объем реализации продукции – прибыль", рассмотрены возможности операционного анализа с учетом основных положений национальных стандартов бухгалтерского учета в системе управления прибылью субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: операционный анализ, затраты, объем реализации продукции, прибыль, управление прибылью субъектов хозяйствования.

We probed problems and limitations of the use of operating analysis, built the model of analysis of intercommunication of "expense – a volume of realization of products is an income", we examined possibilities of operating analysis, having regard to the requirements of national standard of record-keeping in the system of management of income of enterprise

Key words: operating analysis, expenses, volume of realization of products, a income, management of income of enterprise.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи основне завдання управління полягає у виборі відповідної реакції на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, яких зазнають вітчизняні підприємства. Для цього доцільно звернути увагу на операційний аналіз, як один з найефективніших методів обґрунтування рішень у процесі управління прибутком підприємства. Напрями такого аналізу формуються з урахуванням тісного взаємозв'язку операційного прибутку (прибутку від операційної діяльності) підприємства з обсягом реалізації продукції, доходів і витрат та ґрунтуються на розподілі операційних витрат на змінні та постійні. Враховуючи, що від якості проведення операційного аналізу залежить прийняття відповідного управлінського рішення, актуальним є пошук нових методичних підходів до його реалізації, які відповідають сучасним економічним реаліям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика операційного аналізу та можливості його застосування для обґрунтування управлінських рішень розглянуто як у науковій літературі, так і навчальних виданнях. Ґрунтовно ці питання висвітлено в працях В.В. Бочарова, І.О. Бланка, О.В. Єфимової, Г.В. Савицької, О.С. Стоянової, А.Д. Шеремета [3, 1, 6, 10, 13, 14] та інших науковців. Вони сходяться на тому, що операційний аналіз дає змогу визначити вплив структури витрат і доходу (виручки) на фінансові результати і загалом на ефективність діяльності підприємства. Його привабливість пояснюються тим, що він забезпечує поєднання маркетингових досліджень, обліку витрат, фінансового аналізу і виробничого планування.

Можливості використання методики операційного аналізу досить детально висвітлені й вітчизняними науковцями-аналітиками: М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинцем., С.Ф. Головим, Р.О. Костирко, О.В. Павловською, Н.М. Притуляк, М.Г. Чумаченком [2, 5, 4, 9, 13] та ін., проте часто праці цих авторів зорієнтовані на закордонну практику, зокрема на систему обліку і звітності Російської Федерації, і значно рідше – на вітчизняні реалії. Не вирішеними залишається й низка інших проблем: необхідність врахування припущень і обмежень, на яких ґрунтується цей аналіз, відсутність розробленої структурно-логічної схеми його проведення, труднощі при формуванні та реалізації напрямів аналізу тощо.

Постановка цілей статті. Мета статті – на основі дослідження теоретичних основ та прикладних проблем операційного аналізу уточнити сутність та обґрунтувати основні напрями його реалізації в системі управління фінансовими результатами суб'єктів господарювання з урахуванням основних положень національних стандартів бухгалтерського обліку та особливостей практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. В умовах високих темпів змін зовнішнього середовища менеджмент вітчизняних підприємств веде активний пошук дієвих інструментів підвищення ефективності своєї діяльності. Підсилює актуальність та важливість цієї проблеми різке погіршення фінансових результатів більшості підприємств в умовах економічної кризи. За даними Держкомстату, на кінець

2008 р. фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився порівняно з минулим роком більш ніж вдвічі, при цьому прибутки прибуткових підприємств скоротилися на 23 % (з 183 млрд грн до 140,9 млрд грн), а збитки, навпаки, збільшилися майже вдвічі – з 47 млрд грн в 2007 р. до 83 млрд грн у 2008 р. У січні–жовтні 2009 року прибуток отримали лише 54,2 % підприємств у сумі 85,5 млрд грн. Зі збитком зазначений період завершили 45,8 % підприємств України, їхній фінансовий результат становив 98,04 млрд грн.

У цих умовах застосування багатьох випробуваних методик фінансового аналізу не забезпечує досягнення основної мети, тому виникає потреба як адаптації їх до нових обставин, так і залучення нових. Все частіше увагу науковців і практиків привертає методика операційного аналізу, який є ефективним методом оцінки стану і планування діяльності вітчизняних підприємств.

Операційний аналіз, основною метою якого є ефективне управління формуванням фінансових результатів діяльності підприємства, забезпечує системне дослідження взаємозв'язку між трьома чи не найважливішими економічними показниками – операційними витратами, обсягом реалізації продукції та прибутком від операційної діяльності (операційним прибутком). Він визначає як безпосередні, так і опосередковані зв'язки та залежності операційного прибутку підприємства від зміни витрат, ціни на продукцію, обсягу і структури виробництва продукції, інших факторів. Цей вид аналізу дає змогу вирішувати важливі управлінські завдання, зокрема: визначати обсяг виробництва (реалізації) продукції, який забезпечує беззбиткову операційну діяльність, досягнення запланованої (цільової) суми операційного прибутку та чистого (за вирахуванням податку на прибуток) операційного прибутку; встановлювати "межу безпеки" (або "запас міцності") підприємства, тобто можливе зниження обсягу реалізації продукції у вартісному вираженні за несприятливої кон'юнктури товарного ринку, що дає змогу підприємству здійснювати прибуткову виробничо-комерційну (операційну) діяльність; оцінювати можливі результати зростання суми операційного прибутку при оптимізації співвідношення постійних і змінних операційних витрат підприємства; визначати рівень підприємницького ризику, вибирати оптимальні шляхи виходу з кризового стану; розробляти найвигіднішу для підприємства асортиментну та цінову політику; обґрунтовувати оптимальні варіанти управлінських рішень, що стосуються зміни виробничої потужності, технології виробництва, прийняття додаткового замовлення за ціною, нижчою за критичний рівень, вибору і заміни обладнання тощо.

Водночас методи операційного аналізу ґрунтуються на таких основних припущеннях і обмеженнях: обсяг виробництва продукції дорівнює обсягу її реалізації; сукупні витрати реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) і дохід від неї є лінійною функцією виробництва продукції; усі операційні витрати поділяють на змінні та постійні (точність аналізу істотно залежить від чіткості такого поділу); постійні витрати не залежать від обсягу виробництва (реалізації) продукції лише за умов релевантного діапазону діяльності підприємства та в межах короткого проміжку часу (застосування аналізу за межами релевантного діапазону може призвести до хибних результатів); змінні витрати змінюються прямо пропорційно до обсягу виробництва продукції в межах релевантного діапазону діяльності підприємства; фактором витрат і доходів є лише обсяг виробництва і реалізації продукції, а решта факторів (ціни реалізації продукції, ціни на матеріали і послуги, асортимент, технології тощо) не змінюються протягом періоду, що аналізується; аналіз можна застосовувати за умов виробництва одного виду продукції або незмінного співвідношення між обсягами виробництва (реалізації) при виробництві декількох видів продукції.

Очевидно, що перелічені припущення і обмеження операційного аналізу дещо стримують його застосування. Однак, як показує практика, перелік причин, чому вітчизняні підприємства недостатньо реалізують можливості цього виду аналізу, значно ширший. Зокрема, обмежує його використання нестача відповідної інформації певного рівня деталізації, що зумовлено недосконалістю на багатьох підприємствах управлінського обліку через його фрагментарність і відірваність від бухгалтерського обліку. Крім цього, аналіз, який є необхідним для порівняння всіх витрат з доходом і співвідношення цих даних із загальними показниками по всіх продуктах підприємства, досить трудомісткий. Бухгалтери часто не усвідомлюють призначення зібраної інформації, а також того, для прийняття яких рішень вона могла б бути корисною. Єдиним виходом з цієї ситуації – змінити менталітет як бухгалтерів, так і менеджерів, які мають бути партнерами, а не працювати автономно.

За результатами проведених нами досліджень з урахуванням особливостей, припущень і обмежень операційного аналізу, положень національних стандартів бухгалтерського обліку та практики застосування цього аналізу в системі управління операційним прибутком підприємств запропонована модель аналізу, що охоплює такі основні напрями:

- аналіз функціонального зв'язку між операційними витратами і обсягом реалізації продукції;
- операційний аналіз прибутку підприємства;

- операційний аналіз рентабельності діяльності підприємства;
- факторний аналіз беззбиткового обсягу продажів та межі безпеки підприємства;
- аналіз чутливості прибутку.

Аналіз функціонального зв'язку між операційними витратами і обсягом реалізації продукції передбачає оцінку рівня реагування окремих видів витрат на зміну масштабів діяльності підприємства та визначення суми постійних і змінних витрат підприємства. В процесі такого аналізу використовують різні методи визначення витрат і факторів, що на них впливають, тому отримують різні результати. Для підвищення їх достовірності слід керуватися тим, що функція витрат, яка формується при застосуванні певного методу, повинна: бути економічно обґрунтованою, тобто взаємозв'язок між витратами і факторами витрат (обсягом виробництва і реалізації продукції, кількістю замовлень тощо) – економічно доцільним; досить точно описувати взаємозв'язок між витратами і факторами витрат; забезпечувати високий рівень надійності для того, щоб випадкові чинники істотно не впливали на складові витрат. З цією метою вважаємо за доцільне використовувати методи визначення функції витрат, які базуються на вивченні даних рахунків бухгалтерського обліку та даних технологічного аналізу (свого роду функціонально-вартісного аналізу, що зорієнтований на майбутні операції, а не на вивчення минулої діяльності), системи і методи калькулювання витрат з урахуванням вимог, передбачених П(С)БО 16 "Витрати", та підходів, що застосовуються в системі управлінського обліку.

Операційний аналіз прибутку і рентабельності діяльності суб'єктів господарювання, на відміну від традиційної методики аналізу, дає змогу повніше вивчити взаємозв'язки між показниками, точніше виміряти вплив окремих факторів на значення прибутку і рентабельності як стосовно видів продукції, так і в умовах багатого продуктового її виробництва [7].

Факторний аналіз беззбиткового обсягу продажів та межі безпеки, або запасу міцності підприємства ґрунтується на визначенні значень цих показників і передбачає оцінку впливу факторів на зміну цього обсягу, а також аналіз межі безпеки підприємства. Беззбитковий обсяг реалізації продукції в процесі аналізу визначають у натуральних і вартісних одиницях вимірювання. Межа безпеки, що визначає можливий діапазон маневру підприємства як щодо цінової політики, так і в зниженні натурального обсягу виробництва і збуту продукції в несприятливих ринкових умовах, може бути визначена як абсолютною (в натуральному й вартісному вираженні), так і відносною її величиною – рівнем, або коефіцієнтом безпеки.

Особливу увагу в процесі операційного аналізу звертають на оцінку чутливості прибутку підприємства, тобто його можливої реакції на зміну зовнішніх і внутрішніх факторів виробництва та збуту продукції і, зокрема, такого важливого фактора як обсяг виробництва (реалізації) продукції. Для визначення впливу зміни цього фактора можуть бути використані такі показники: коефіцієнт маржинального доходу; показник запасу міцності (межі безпеки) підприємства; операційний леве-ридж.

Кожний з напрямів операційного аналізу передбачає використання системи фінансових коефіцієнтів, які дають змогу менеджерам сфокусувати увагу на сильних та слабких сторонах діяльності підприємства, відстежити зміни його фінансового стану або фінансових результатів, визначити динаміку і структуру таких змін та збалансувати їх з можливостями і загрозами зовнішнього середовища. Порівнюючи показники фінансових результатів підприємства за різні проміжки часу, коригуючи їх з урахуванням індексів інфляції попередніх періодів, зміни тарифів на споживання чи ввезення в країну різних ресурсів тощо, можна використати результати операційного аналізу для діагностики і прогнозування діяльності підприємства.

Реалізація операційного аналізу при обґрунтуванні управлінських рішень з урахуванням основних положень національних стандартів бухгалтерського обліку потребує вирішення деяких проблем, які, зокрема, зумовлені різними підходами до калькулювання витрат у внутрішній звітності. На відміну від традиційного звіту про фінансові результати, звіт, побудований на основі калькулювання змінних витрат, відображає маржинальний дохід чи його складові. Потребує конкретизації і методика розрахунку показника маржинального доходу, який має ґрунтуватися на даних фінансового обліку і звітності з урахуванням особливостей розподілу витрат на постійні та змінні.

Ще одна проблема операційного аналізу – застосування його до операційної діяльності підприємства за межами релевантного діапазону, що може призвести до хибних результатів. Можливий шлях її розв'язання – розкласти тривалий період операційної діяльності на низку релевантних діапазонів – інтервалів зміни обсягу виробництва (реалізації) продукції, в межах яких постійні витрати не змінюва-

тимуться і виконуватиметься прямо пропорційна залежність між зміною змінних витрат і зміною обсягу виробництва (реалізації) продукції.

Висновки. Використання операційного аналізу пов'язане з істотними проблемами, зокрема з необхідністю врахування припущень і обмежень цього виду аналізу, відсутністю розробленої структурно-логічної схеми та труднощами при реалізації деяких його напрямів. Запропонована нами модель операційного аналізу передбачає такі напрями його проведення: аналіз функціонального зв'язку між операційними витратами і обсягом реалізації продукції; операційний аналіз прибутку підприємства; операційний аналіз рентабельності діяльності підприємства; факторний аналіз беззбиткового обсягу продажів та межі безпеки підприємства; аналіз чутливості прибутку. Авторами зроблено спробу адаптувати елементи методики операційного аналізу до вимог основних положень національних стандартів бухгалтерського обліку. Водночас для ширшого використання операційного аналізу на практиці необхідно, з одного боку, удосконалити його методику, зокрема конкретизувати деякі її елементи, а з іншого – прагнути змінити менталітет бухгалтерів і менеджерів, які повинні стати партнерами у цьому напрямі діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И.А. Управление прибылью. – 3-е изд., перераб. и доп. – К.: Ника-Центр, 2007. – 768 с.
2. Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.
3. Бочаров В.В. Комплексный финансовый анализ. – СПб.: Питер, 2005. – 432 с.
4. Голов С.Ф. Управлінський облік. Підручник. – 3-тє вид. – К.: Лібра, 2006. – 704 с.
5. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит". За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП "Рута", 2003. – 680 с.
6. Ефимова О.В. Финансовый анализ. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Бухгалтерский учет, 1998. – 320 с.
7. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: Підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 487 с.
8. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 560 с.
9. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с.
10. Савицкая Г.В. Теория анализа хозяйственной деятельности: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 288 с.
11. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Перспектива, 1998. – 656 с.
12. Чумаченко М.Г., Белоусова І.А. Дослідження передумов і припущень при аналізі графіка беззбитковості // Бухгалтерський облік і аудит. 2006. – № 5. – С. 3–10.
13. Чумаченко Н.Г. Учет и анализ в промышленном производстве США. – М.: Финансы, 1971.
14. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.